ЕДИЦИЈА КЛАСИЦИ СВЕТСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

ВОДЕНИЦА НА ФЛОСИ, Џорџ Елиот
ВЕЛИКИ ГЕТСБИ, Скот Фицџералд
ПРВИ ЉУБАВНИК, Антон Чехов
ПОСЛЕДЊЕ СКРЕТАЊЕ ЗА БРУКЛИН, Хјуберт Селби
ЧЕТИРИ ТРАГЕДИЈЕ: РОМЕО И ЈУЛИЈА, ХАМЛЕТ, МАГБЕТ, КРАЉ ЛИР, Вилијам Шекспир
ПРЕСУДА – САБРАНЕ ПРИПОВЕТКЕ, Франц Кафка
НА ПУТУ, Џек Керуак
ОШТРИЦА БРИЈАЧА, Сомерсет Мом
ДАМА С КАМЕЛИЈАМА, Александар Дима Син
ЧОВЕК БЕЗ ОСОБИНА, Роберт Музил
ЈАДИ МЛАДОГА ВЕРТЕРА, Јохан Волфганг Гете
СТАКЛЕНО ЗВОНО, Силвија Плат
ЈЕДНА СВАНОВА ЉУБАВ, Марсел Пруст
МРТВЕ ДУШЕ, Николај Гоголь
ТЕС ОД РОДА Д'ЕРБЕРВИЛА, Томас Харди
ПРОЦЕС, Франц Кафка
ЗЛОЧИН И КАЗНА, Фјодор Достојевски
СЛИКА ДОРИЈАНА ГРЕЈА, Оскар Вајлд
ИДИОТ, Фјодор Достојевски
МАЛЕ ЖЕНЕ / ДОБРЕ СУПРУГЕ, Луиза Меј Олкот
ОДАБРАНЕ ДРАМЕ: ЧОВЕК ЈЕ ЧОВЕК, ОПЕРА ЗА ТРИ ГРОША, МАЈКА ХРАБРОСТ И ЊЕНА ДЕЦА, Бертолд Брехт
БОГОРОДИЧИНА ЦРКВА У ПАРИЗУ, Виктор Иго

Фјодор
Достојевски

ЗАПИСИ ИЗ ПОДЗЕМЉА

Превео
Милосав Бабовић

Laguna

лентоу

Наслов оригинала

Федор Михайлович Достоевский
Записки из подполья

Copyright © овог издања 2019, ЛАГУНА
Copyright © овог издања 2019, ЛЕНТО

КЛАСИЦИ
СВЕТСКЕ
КЊИЖЕВНОСТИ
Књига бр. 24

Садржај

Роман за одабране. 9
(Јован Попов)

Подземље 29

Поводом мокрог снега 79

О аӯтору 187

ПОДЗЕМЉЕ[1]

[1] И аутор *Записа* и сами *Записи* су, природно, измишљени. Па ипак, таква лица као што је писац ових бележака не само да могу већ и морају постојати у нашем друштву, кад се узму у обзир околности у којима се формирало наше друштво. Хтео сам да прикажем публици, јасније него што се то обично ради, један од карактера недавне прошлости. То је један од представника поколења које још живи. У овом одломку, названом „Подземље", та личност се представља читаоцима, излаже своја схватања и као да жели да покаже узроке због којих је настала и морала настати у нашој средини. Са наредним одломком почеће прави *Записи* те личности о неким догађајима из њеног живота.
Фјодор Достојевски

1.

Ја сам болестан човек… Зао човек. Несимпатичан човек. Мислим да ме боли јетра. Истина, ја немам појма о својој болести, и не знам тачно шта ме боли. Не лечим се и никада се нисам лечио, иако поштујем медицину и лекаре. Поред тога, ја сам још и сујеверан до крајности, или бар толико да поштујем медицину. (Довољно сам образован да не будем сујеверан, али сам ипак сујеверан.) Не, господо, нећу да се лечим за инат. Ви то сигурно не можете разумети. А ја, видите, разумем. Наравно, не могу вам објаснити коме ћу заправо у овом случају запаприти својим инатом. Знам врло добро да лекарима не могу напакостити тиме што се не лечим код њих. Знам боље него ико да ћу тиме једино себи нанети штету и ником више.

Па ипак, не лечим се само из ината. Јетра ме боли, нека је, нека ме још јаче боли.

Одавно тако живим – већ двадесетак година. Сада ми је четрдесет. Раније сам служио, а сада више не

служим. Био сам зао чиновник. Био сам груб и у томе сам налазио задовољство. Мито нисам примао, па сам бар у томе морао да нађем сатисфакцију. (Ово је слаба духовитост, али нећу да је прецртам. Написао сам је уверен да ће испасти врло духовито, а сад, пошто видим да сам се само гадно разметао – за инат нећу да је прецртам.) Кад су молиоци ради обавештења прилазили столу за којим сам седео, ја сам шкрипао зубима и осећао неизмерну насладу кад сам могао неког да увредим. А готово увек сам могао. То је већином био бојажљив свет: зна се – молиоци. А нарочито нисам могао да подносим једног официра, кицоша. Никако није хтео да ми се покори и одвратно је звецкао сабљом. Ратовао сам са њим скоро две године због те сабље и најзад сам победио. Престао је да звецка. Али ово се десило још у мојој младости. А знате ли, господо, у чему је била суштина моје злоће? У томе и јесте ствар, то је управо и била највећа гадост што сам ја сваког часа, чак и у тренутку највећег беса, на своју срамоту признавао себи да ја не само нисам зао већ нисам ни озлојеђен човек и да, у ствари, само дижем прашину и тиме се забављам. Пена ми удара на уста од беса, али нека ми неко донесе какву ситницу, или мало чаја са шећером, ја ћу се већ умирити, чак ће ме обузети усхићење, иако ћу касније, то знам сигурно, шкргутати зубима на самог себе и од стида неколико месеци патити од несанице. Такав сам ја.

То сам ја малопре лагао да сам био зао чиновник. За инат сам слагао. Просто сам се измотавао и са молиоцима и са официром, а у суштини никад нисам могао да будем зао човек. Сваког часа сам осећао у

себи много – сувише много особина супротних томе: осећао сам да од тих супротних својстава просто кипти у мени. И знао сам да су целог живота киптела у мени и тежила да се манифестују, само ја то нисам дозвољавао, намерно нисам дозвољавао. Мучила су ме до стида; доводила ме до конвулзија и – досадила ми најзад, и те како досадила! Зар вам се не чини, господо, да се ја пред вама због нечег кајем и да за нешто тражим опроштај?… Убеђен сам да вам се тако чини… А мени је, уверавам вас, сасвим свеједно ако вам се тако чини…

Ја не само да нисам умео да постанем зао већ уопште нисам умео да постанем било шта: ни зао, ни добар, ни подлац, ни поштен, ни јунак, чак ни инсект. И ето, сад таворим последње дане у свом куту, дражећи себе злобном утехом која ничему не води: да паметан човек доиста и не може постати нешто, то може само будала. Да, паметан човек деветнаестог века мора, и чак је морално обавезан, да буде, углавном, бескарактерно створење: а човек који има карактера и ради – већином је ограничен. То је моје убеђење стечено у току четрдесетогодишњег живота. Мени је сада четрдесет година, а четрдесет година – то је цео живот. То је дубока старост. Живети преко четрдесет година је непристојно, банално, неморално! Ко живи дуже од четрдесет година? – одговорите ми искрено, поштено. Ја ћу вам рећи ко: глупаци и хуље. Свим старцима ћу то рећи у очи, свим тим поштовања достојним старцима – свим тим среброкосим и намирисаним старцима! Целом свету ћу то рећи у лице! Имам право да говорим тако, пошто ћу ја лично доживети шездесету. До

седамдесете ћу живети! Осамдесету ћу доживети!… Чекајте! Дајте да одахнем…

Ви, господо, сигурно мислите да желим да вас насмејем? Преварили сте се у томе. Ја уопште нисам тако весео човек као што вам изгледам или као што вам можда изгледам. Уосталом, ако вас нервира ово моје наклапање (а ја осећам да вас нервира) и падне вам на памет да ме запитате: ко сам ја заправо? – одговорићу вам: ја сам чиновник четрнаесте класе. Служио сам само зато да бих имао шта да једем (једино због тога), а кад ми је прошле године неки даљи рођак оставио у наследство шест хиљада рубаља, одмах сам поднео оставку и настанио се у свом куту. И раније сам живео у том куту, али сада сам се настанио у њему. Моја соба је бедна, одвратна и налази се на крају града. Служавка ми је сељанка, стара, зла и глупа, и најзад – увек одвратно заудара. Говоре ми да петроградска клима почиње рђаво да делује на мене и да је веома скупо живети у Петрограду с мојим ништавним средствима. Све то ја знам боље од свих тих искусних и премудрих саветника и намигуша. Али остајем у Петрограду – нећу да напустим Петроград! И нећу да одем зато што… Ех! најзад, сасвим је свеједно да ли ћу отићи или нећу.

Уосталом: о чему поштен човек може да говори са највећим задовољством?

Одговор: о себи.

Онда ћу и ја говорити о себи.

2.

Сада ћу вам испричати, господо – без обзира на то желите ли ви то или не желите – зашто нисам умео да постанем чак ни инсект. Рећи ћу вам озбиљно да сам много пута желео да постанем инсект. Али чак ни тога нисам био достојан. Кунем вам се, господо, да је прекомерно сазнање – болест, права и најтежа болест. За свакодневни људски живот била би довољна и обична човекова свест, то јест за половину или четвртину мања од оне порције која следује образованом човеку нашег несрећног деветнаестог века, човеку који, поред осталог, има и ту несрећу да живи у Петрограду, најапстрактнијем и најзлонамернијем граду на целој кугли земаљској. (Има градова злонамерних и незлонамерних.) Сасвим би, на пример, било довољно онолико свести са колико живе сви такозвани искрени и радини људи. Кладим се да ви мислите како ја ово пишем само из разметљивости, да се мало нашалим на рачун радиних људи, и стога,

од ружне разметљивости, звецкам сабљом као мој официр. Али, господо, ко се може хвалити својим болестима, и још се разметати њима?

Уосталом, шта ја то говорим? Сви то чине; управо се хвале болестима, а ја понајвише. Нећемо се препирати; моје опонирање је бесмислено. Али ја сам ипак тврдо убеђен да је не само премного сазнања већ и свако сазнање – болест. У то тврдо верујем. Али да оставимо то за тренутак. Реците ви мени ово: зашто ми се увек дешавало да у тренуцима када сам био најспособнији да појмим и осетим све финесе „лепог и узвишеног" – како се то у нас некад говорило – не само да их нисам осећао већ сам чинио тако ружне ствари које… једном речју, које, можда, сви чине, али које су се мени као у инат дешавале управо онда када сам био најсвеснији да их никако не би требало чинити? Уколико сам више сазнавао о добру и о свему „лепом и узвишеном", утолико сам дубље тонуо у своју жабокречину и био све склонији да се у њу потпуно заглибим. Али суштина је била у томе што се све то није у мени догодило случајно, већ као да је управо тако морало бити. Као да је то било моје нормално стање, а не болест или недостатак, тако да сам, најзад, изгубио вољу да се борим против тог недостатка. Свршило се тиме што сам готово почео да верујем (а можда сам заиста и поверовао) да то и јесте моје нормално стање. А колико мука сам у почетку препатио у тој борби! Нисам веровао да се то и другима дешава, и зато сам то целог живота скривао у себи као тајну. Стидео сам се тога (чак се, можда, још и сада стидим) и дотле сам дотерао да сам осећао неку тајну, ненормалну и подлу

насладу од тога да се враћам по ружној петроградској ноћи у свој ћумез, и интензивно осећам да сам, ето, и данас учинио неку гадост, да се то што је учињено уопште не може поправити и у себи сам се потајно секирао, кидао, мучио и цедио себе толико да се чемер претварао у неку срамну проклету сласт и, најзад, у неоспорну, дубоку насладу. Да, у насладу, у насладу! То категорички тврдим. Ја сам и почео да говорим зато што хоћу сигурно да дознам имају ли и други такве насладе. Објаснићу вам: наслада је овде била резултат сувише јасне свести о свом понижењу; резултат тога што и сам осећаш да си дошао до краја; да је то одвратно, али другачије не може бити; да немаш излаза и да никада нећеш постати други човек; а кад би било још времена и вере да се преобразиш у нешто друго, онда сигурно сам не би хтео да се преобразиш; а када би и пожелео, ни тада не би ништа учинио, јер, у ствари, можда немаш у шта да се преобразиш. А главна и крајња консеквенца је да се све то дешава по нормалним и основним законима интензивне свести, и по инерцији која директно резултира из тих закона, према томе, ту не само што се не можеш преобразити већ уопште ништа не можеш учинити. Значи, интензивна свест доводи до закључка: у праву си што си подлац, као да је подлацу утеха ако сам осећа да је стварно подлац. Али доста… Ех, колико сам напричао, а шта сам објаснио?… Чиме се овде објашњава наслада? Али ја ћу објаснити! Ипак ћу довести ствар до краја. Зато сам и узео перо у руку…

Ја сам, на пример, страшно сујетан. Болесно сам сумњичав и врло увредљив, као грбавко или патуљак,

али је заиста било тренутака када бих се можда чак и обрадовао ако би ми неко опалио шамар. Озбиљно вам кажем: сигурно бих умео наћи у томе неку врсту насладе – наравно, насладу очајања, али у очајању се и налазе најватреније насладе, нарочито кад си потпуно свестан безизлазности свог положаја. А када ти опале шамар, тек онда ће те притиснути сазнање како су те згазили. И што је главно – мозгај колико хоћеш, увек испада да сам, пре свега, ја крив за све и, што је најувредљивије, крив без кривице, тако рећи по законима природе. Прво, крив сам што сам паметнији од свих људи своје средине. (Стално сам сматрао себе паметнијим од своје околине и понекад сам се, верујете ли, чак стидео тога. У најмању руку, целог живота сам гледао некако у страну, и никада нисам могао да гледам људима право у очи.) Најзад, крив сам и зато што, кад би у мени и било великодушности, имао бих само више муке од сазнања о њеној потпуној некорисности. Сигурно не бих умео ништа да урадим са својом великодушношћу: не бих могао ни да опростим силеџији зато што ме је, можда по законима природе, ударио, а природним законима се не може праштати; нити да заборавим шамар, јер иако су у питању природни закони, ипак је увреда – увреда. Најзад, када бих чак и хтео да не будем уопште великодушан, већ да се, напротив, осветим насилнику што ме је увредио, не бих могао ни за шта никоме да се осветим, зато што се сигурно не бих одлучио да било шта урадим када бих чак и могао. А зашто се не бих одлучио? О томе желим да кажем посебно реч-две.

3.

Како, на пример, поступају људи који умеју да се свете и, уопште узев, да се бране? Кад њих, рецимо, обузме осећање освете, онда за то време у њиховом бићу и не остаје ништа више осим то осећање. Такав господин гура право к циљу, као побеснео бик спуштених рогова, и само га, ваљда, зид може зауставити. (Узгред да кажемо: пред зидом таква господа, наиме, простодушни и радини људи, искрено устукну. За њих зид није изговор, као на пример за нас који мислимо, а то значи који ништа не радимо; није разлог за враћање с пута, разлог у који ми што мислимо обично ни сами не верујемо, али коме се увек много обрадујемо. Не, они устукну сасвим искрено. Зид делује на њих као нешто умирујуће, што морално и коначно ослобађа, а можда и као нешто мистично. Али о зиду касније.) А таквог искреног човека ја сматрам за правог, нормалног човека, каквог је желела да види и сама нежна мати-природа, кад га је већ радо зачела

на земљи. Таквом човеку ја завидим до излива жучи. Он је глуп, то је несумњиво, али ко зна, можда нормалан човек и мора бити глуп? Можда је то чак и врло лепо. Ја сам утолико више убеђен у ту, тако да кажем, сумњу, зато што, ако бисмо, на пример, узели антитезу нормалног човека, наиме, човека интензивног сазнања који, наравно, није настао из крила природе, већ из реторте (ово је, господо, готово мистицизам, али ја и то претпостављам), онда би тај човек из реторте тако устукнуо испред своје антитезе да би сам себе, својом интензивираном свешћу, искрено сматрао за миша, а не за човека. Нека је то и миш са већом снагом сазнања, али је ипак миш, а овде је човек и према томе… и тако даље. А што је најважније, он сам себе сматра за миша; нико га за то није молио; а то је важан моменат. Да погледамо сада тог миша у акцији. Замислимо, на пример, да је и он увређен (а он је готово увек увређен) и такође жели да се освети. У њему се може накупити још и више зла и мржње него у *l'homme de la nature et de la vérité*.[2] Гадна и ниска жеља да врати злом за увреду можда њега још више гризе него *l'homme de la nature et de la vérité*; зато што *l'homme de la nature et de la vérité*, због своје урођене глупости, просто своју освету сматра праведном, а миш, услед интензивног сазнања, ту одриче правичност. Најзад долази до самог дела, до акта освете. Несрећни миш је, поред прве и основне гадости, већ стигао да нагомила око себе, у виду разних питања и сумњи, толико других гадости. Под једно питање

[2] Фр.: Човек природан и истинит.

подвео је толико других, нерешених, да се и мимо његове воље око њега гомила нека кобна каша, неко смрдљиво блато, које се састоји од његових сумњи, узбуђења и, најзад, од испљувака којима га засипају практични активисти свечано поређани око њега у виду судија и диктатора, који му се грохотом смеју. Разуме се, њему једино остаје да на све махне својом шапицом, и да са осмехом привидног презира, у који ни сам не верује, срамно шмугне у своју рупицу. А тамо, у свом одвратном и смрдљивом подземљу, наш увређени, ишамарани и исмејани миш одмах запада у хладну, отровну и, што је најважније, вечиту злобу и мржњу. Четрдесет година непрекидно сећаће се све до последњих, најсрамнијих појединости своје увреде, и сваки пут ће сам додавати неке још срамотније појединости, злобно нервирајући и дражећи себе својом личном фантазијом. Стидеће се своје фантазије, али ипак ће се свега присећати, све ће размотрити, измислиће невероватне ствари о себи под изговором да су се и оне могле десити – и ништа неће опростити. Можда ће почети и да се свети, али све некако узгредно, ситницама, иза леђа, инкогнито, не верујући ни у своје право да се освети, нити у успех те освете, и знајући унапред да ће од свих својих покушаја да се освети сам препатити сто пута више од оног коме се свети – а тај се можда неће ни почешати. И у самртном часу ће се свега сетити, и то са нагомиланом каматом за све протекло време… Међутим, управо у том хладном, мрском полуочајању, у тој полувери, у том од невоље свесном покопавању себе живог у подземље, на четрдесет година; у тој на силу створеној, па ипак донекле

сумњивој безизлазности свог положаја, у целом том отрову незадовољених жеља, потиснутих у дубину, у целој тој грозници колебања, заувек донесених одлука и, тренутак касније, поновног кајања – управо у томе и јесте срж оне чудноватe насладе о којој сам говорио. Она је толико суптилна, понекад тако тешко доступна сазнању, да мало неинтелигентнији људи или просто људи са јаким нервима неће ништа разумети од те насладе. „Можда неће разумети ни они", додаћете ви са осмехом, „који нису никад добијали шамаре", и тако ћете фино алудирати на то да сам ја у свом животу можда добио шамар, зато говорим о томе као зналац. Кладим се да тако мислите. Али умирите се, господо, ја нисам добијао шамаре, иако ми је сасвим свеједно шта ћете ви о томе мислити. Ја можда жалим што сам за живота мало друге шамарао. Али доста, ни речи више о тој за вас необичној теми.

Настављам мирно о људима јаких нерава, који не схватају извесну суптилност наслада. Иако та господа у извесним приликама, на пример, ричу из све снаге као бикови, и мада им то, рецимо, служи на част; али као што сам већ рекао, пред немогућним они се одмах умире. Немогућно је значи – камени зид. Какав камени зид? Па, разуме се, природни закони, закључци природних наука, математика. Чим ти, на пример, докажу да си постао од мајмуна, нема шта да се мрштиш, већ прими чињеницу онакву каква је. Кад ти докажу да једна кап твог рођеног сала теби мора бити дража од сто хиљада теби сличних бића и да у том закључку, најзад, налазе решење све такозване врлине и обавезе и остала бунцања и предрасуде – онда и то

прими као чињеницу, шта се ту може кад су два пута два – четири. Покушајте да оспорите.

– Побогу – повикаће вам – то се не може побијати, то је: два пута два – четири! Природа вас не пита; ње се не тичу ваше жеље, нити пак да ли се вама свиђају или не свиђају њени закони. Ви је морате примити онакву каква је, а то значи и све њене резултате. Зид је, дакле, зид, итд., итд. – Господе боже, а шта се мене тичу закони природе и аритметике, када се мени из извесних разлога ти закони и два пута два – четири не свиђају? Наравно, ја нећу моћи челом да пробијем такав зид ако заиста немам снаге да га пробијем, али се нећу ни помирити с њим само зато што је преда мном камени зид и што нисам имао снаге.

Као да је такав камени зид доиста неко смирење и заиста носи у себи неку реч мира само зато што је: два пута два – четири. О, бесмислице над бесмислицама! Сасвим је друга ствар све разумети, све сазнати, све немогућности и камене зидове, и не мирити се ни с једном од тих немогућности и камених зидова, ако ти је мрско да се мириш; доћи помоћу најнеминовнијих логичних комбинација до најодвратнијих закључака о вечитој теми: да си чак и за камени зид некако ти сам крив, иако ти је потпуно јасно да уопште ниси крив и да због тога ћутке и немоћно шкргућеш зубима, сладострасно замреш у инерцији, мислећи да, значи, немаш на кога да се љутиш; нема објекта мржње, а можда се никада неће ни наћи – да је све, просто, подвала, смицалица, превара, просто глупост – не зна се ни шта ни ко, али без обзира на сва та незнања и подвале, тебе ипак боли и, што ти је мање познато, све више боли.

4.

– Ха-ха-ха! Па ви ћете после свега овог пронаћи насладу и у зубобољи! – повикаћете са смехом.

– А зашто не? И у зубобољи има насладе – одговорићу ја. Мене су цео месец болели зуби и ја знам да има насладе. Наравно, ту се човек не љути ћутке, него јечи, али то није обично јечање, већ јаукање са злурадошћу и у тој злурадости и јесте цела ствар. У том јечању се и изражава болесникова наслада; да не осећа насладу у њему, не би јечао. Ово је добар пример, господо, и ја ћу га развити. У том јаукању изражава се, пре свега, за вашу свест понижавајућа бесциљност вашег бола; свеукупна законитост природе, која се вас, наравно, савршено не тиче, али од које ви ипак патите – а она не пати. Долазите до сазнања да немате непријатеља, а бол постоји; до сазнања да сте ви, са свим могућим докторима Вагенхајмима, потпуно роб својих зуба; до сазнања да, ако то неко жели, ваши ће зуби престати да вас боле, а ако не зажели, онда ће вас болети још

три месеца; и да, најзад, ако се још нисте примирили и ипак протестујете, онда вам једино остаје да ради личне утехе самог себе ишибате или да што болније изударате свој зид песницом – апсолутно ништа више.

Ето, дакле, од тих смртних увреда и од тих подсмеха незнано чијих и почиње, најзад, наслада, која понекад нараста до крајњег сладострашћа. Молим вас, господо, ослушните једном јечање образованог човека деветнаестог столећа кога боле зуби, другог или трећег дана боловања, кад почиње да јауче већ другачије него првог дана, то јест не само зато што га зуби боле, кад не јауче као неки груб сељак, већ као човек који је осетио образовање и европску цивилизацију, као човек који се „ослободио завичајне земље и народних начела", како се то данас каже. Његови јауци постају некако одвратни, пакосно зли и не престају читаве дане и ноћи. И сам зна да од јаукања неће имати никакве користи, зна боље од свих да узалуд себе и друге мучи и нервира. Зна да је и људима пред којима се превија и целој његовој породици већ одвратно да га слушају, и да му више нимало не верују, и у себи осећају да би могао другачије, обичније да јечи, без рулада и извијања, и да се само за инат и из пакости измотава. Али ето, у том сазнању и срамоти и јесте сладострашће! „Ја вас", каже, „узнемиравам, срце вам кидам, ником у кући не дам да спава. Е па и не спавајте! Осећајте и ви сваког тренутка да мене боле зуби. Ја за вас нисам више јунак као што сам раније хтео да изгледам, већ, просто, одвратан човек и хуља! Па нека сам! Необично ми је драго што сте ме прочитали. Гадно вам је да слушате моје одвратно јаукање? Е па, нека вам је

одвратно; ја ћу вам сада још одвратнију руладу извести…“ Зар не схватате ни сад, господо? Е, очевидно треба потпуно духовно сазрети да би човек разумео све финесе тог сладострашћа! Вама је смешно? Врло ми је драго! Моје су шале, господо, наравно, рђавог тона, неуравнотежене, несамоуверене. А све то долази отуда што ја сам себе не поштујем. Зар свестан човек може бар мало да цени себе?

5.

А зар може, зар може макар и мало да поштује себе човек који је покушао да чак у осећању свог понижења нађе насладу? Ја ово не говорим ради неког отужног покајања. И уопште нисам никад подносио речи: „Опростите, татице, нећу више“ – не зато што нисам био у стању да то кажем, већ, напротив, управо зато што сам исувише био способан за то, и те како! Дешавало се да, као за инат, мољакам за опроштај онда када нисам ни у сну ништа згрешио. То је било одвратније од свега. Тада сам се са усхићењем кајао, плакао и, наравно, варао самог себе, мада се уопште нисам претварао. Гадости су некако из срца извирале!… За то се ни природни закони нису могли окривити, мада су ме управо закони природе стално, целог живота, највише вређали. Одвратно ми је да се свега тога сећам, а и тада ми је било одвратно. Јер неки тренутак после тога већ сам са злобом схватао да је све то лаж, лаж одвратна, лицемерна лаж, то јест сва та кајања, сва

та усхићења и свечана обећања преображаја. Ако ме запитате: зашто сам самог себе тако кидао и мучио? Одговор је: зато што ми је било исувише досадно да седим скрштених руку, зато сам и био каприциозан. Заиста је тако. Посматрајте, господо, мало боље себе па ћете увидети да је тако. Измишљао сам авантуре и сам стварао живот, само да бих некако поживео. Колико ми се пута десило да се, на пример, вређам ни због чега, хотимично; и сам знам да немам због чега да се љутим, али глумим да сам увређен, и дотле човек дотера да се на крају заиста увреди. Мене је целог живота нешто вукло да правим такве испаде, тако да, најзад, нисам могао да владам собом. Други пут ми се прохтело да се на силу заљубим, и то два пута. Чак сам и патио, господо, уверавам вас. У дубини душе не верујем да патим, скоро се подсмевам себи, али ипак патим, и то доиста, истински патим; љубоморан сам, ван себе од беса… А све од досаде, господо, све од досаде. Инерција ме је удавила. Јер директни, законити и непосредни плод сазнања – јесте инерција, то јест свесна пасивност – седење скрштених руку. О томе сам раније говорио. Понављам, наглашено понављам: сви активни људи и јавни радници зато су активни што су тупи и ограничени. Како да се то објасни? А ево како: због своје ограничености они најближе и другоразредне узроке сматрају примарним и тако се лакше и брже од других убеде да су нашли тврде темеље за своју активност, и онда се смирују; а то је главно. Јер да би човек почео да ради, треба да се претходно потпуно умири и да нема никаквих сумњи. А како ћу, на пример, ја да умирим себе? Где су мени примарни

узроци на које ћу се ослонити, где су ми темељи? Одакле да их створим? Ја се вежбам у мишљењу и, према томе, код мене сваки примарни узрок одмах повлачи други, још елементарнији – и тако до бесконачности. А то и јесте суштина сваког сазнања и мишљења. То су, чини се, опет закони природе. А шта је, најзад, резултат? Па, то исто. Сетите се, малопре сам говорио о освети. (Сигурно се нисте удубили у суштину.) Казао сам: човек се свети зато што сматра да је то праведно. Значи, нашао је основни узрок, нашао је темељ, наиме – праведност. Према томе, он је сасвим миран и зато се свети сасвим мирно и успешно, убеђен да чини поштену и праведну ствар. А ја ту не видим никакве праведности и не налазим никакве врлине, према томе, ако почнем да се светим, онда само због једа. Јед, наравно, може да савлада све моје сумње и могао би успешно да ми послужи уместо основног узрока, управо зато што није узрок. Али шта да радим кад у мени нема ни једа! (Ја сам малопре управо од тога почео.) Услед проклетих закона сазнања, мој јед се раствара хемијски. Тек погледаш, а предмет нестаје, разлози испаравају, кривац се не може наћи, увреда више није увреда, него фатум, нешто слично зубобољи, за коју нико није крив – дакле, остаје поново онај исти излаз: то јест изударати зид што јаче. И тако дижеш руке од свега, зато што ниси нашао примарни узрок. А покушај, занеси се својим осећањем слепо, непромишљено, без примарног узрока, одбацујући бар привремено сазнање; омрзни или заволи само да не седиш скрштених руку. Најдаље прекосутра почећеш да презиреш самог себе зато што си свесно самог себе преварио. Резултат

је: мехур од сапуна и инерција. О, господо, ја себе можда само зато и сматрам паметним човеком што целог живота нисам могао ништа ни да почнем ни да завршим. Нека сам брбљивац, безопасни и досадни брбљивац, као и сви ми. Шта да се ради ако је једини задатак сваког паметног човека – брбљање, наиме, свесно пресипање из шупљег у празно.